

ENOSMERNI TOK NOVIC V VZVRATNEM OGLEDALU: MACBRIDOVO POROČILO IN REPREZENTACIJA DRŽAV V RAZVOJU V TREH JUGOSLOVANSKIH ČASNIKIH

Ilija Tomanić Trivundža

Prispevek obravnava aktualnost normativnih zahtev, ki jih za razumevanje vloge družbenega komuniciranja postavlja MacBridovo poročilo. Prispevek izhaja iz ene od ključnih kritik poročila – kritike strukturne dominacije trga novic, ki da rezultira v enosmernem toku novic in posledični informacijski odvisnosti držav v razvoju ter njihovi negativni medijski reprezentaciji. Tega vprašanja se prispevek loteva iz zgodovinske perspektive skozi analizo vizualnega poročanja mednarodnih novic v treh jugoslovanskih časnikih – Delu, Vjesniku in Politiki –, ki so bili vpeti v medijski sistem, ki je poskušal ta enosmerni tok informacij uravnotežiti. Analiza je izhodišče za razpravo o povezanosti ekonomske in komunikacijske družbene ureditve ter o aktualnosti zahtev po spremembi ene skozi reformo druge. Hkrati poudarek na analizi konstrukcije »podob« drugega v mednarodnih novicah iz leta 1988 zapolnjuje vrzel v literaturi o mednarodnih novicah znotraj razprav o NWICO, ki so vizualno modalnost novic praviloma zapostavljale. Analiza kaže, da je medijska konstrukcija podobe drugega v zunanjepolitičnih novicah kljub strukturnim omejitvam bolj kot z informacijsko pogojena z uredniško neodvisnostjo.

KLJUČNE BESEDE NWICO, novinarska fotografija, tiskovne agencije, enosmerni tok informacij, Tanjug

One-way flow of news in the rear-view mirror: The MacBride report and representation of developing countries in three Yugoslav daily newspapers

The article addresses the ongoing relevance of the MacBride report through the perspective of one of the key concerns voiced by the report – structural dominance of international news market that results in information dependency of developing countries and their consequent inability to achieve balanced and autonomous media representation. This question is addressed from a historical perspective through analysis of visual news reporting in three Yugoslav daily newspapers in 1988, which were part of the information system that aimed to balance the one-way flow of information. This analysis of visual coverage of international news – which shows that the representation of developing countries depends more on editorial independence than on structural inequality of the raw news – also fills a gap in existing research on international news within the context of NWICO debate which tends to neglect the visual modality of news reporting. It also offers a starting point for critical appraisal of the normative demands put forward by the report within the context of contemporary global communication.

KEYWORDS NWICO, press photography, press agencies, one-way flow, Tanjug

[N]ova mednarodna ureditev na področju informacij ima tudi svojo notranjo, družbeno razsežnost. Eden njenih temeljnih ciljev je zagotoviti, da bo tehnološki napredek na področju telekomunikacij služil človeku, ne pa da se spremeni v sredstvo njegovega odtujenja in zaslužnjevanja. To ni samo problem držav v razvoju, temveč tudi visoko razvite industrijske družbe, kjer se ta pretnja pojavlja včasih še v ostrejši luči.

B. Osolnik, *Nova mednarodna informacijsko-komunikacijska ureditev*, 1981

Uvod

V treh in pol desetletjih od objave poročila Unescove *Mednarodne komisije za proučevanje problemov komuniciranja*, bolj znanega pod imenom *MacBridovo poročilo*, so se tako pogoji in infrastruktura javnega komuniciranja in informiranja kot tudi geopolitična razmerja, ki jih je poročilo naslavljalo in znotraj katerih je nastalo, radikalno spremenila. Vendar te spremembe niso radikalno spremenile ali odpravile nesorazmerij, ki jih je poročilo naslavljalo. Posledično ostaja poročilo, če že ne realpolitično, pa vsaj normativno oziroma z znanstvenega vidika nadvse relevanten dokument. Poročilo, ki ga je Unesco v knjižni obliki s pomenljivim naslovom *Many voices, one world* izdal leta 1980, je namreč hkrati znanstveni in politični dokument, njegovo zgodovino pa na nek način opisuje prav spreminjanje poudarka med eno in drugo »naravo« poročila. MacBridovo poročilo je nastalo v »napeti atmosferi, polni nezaupanja in nasprotujočih si pričakovanj« (Osolnik 2005, 7) prvenstveno kot kompromisen politični dokument, na kar opozarjajo tudi nekateri njegovi avtorji (glejte npr. MacBride idr. 1981, 281; Osolnik 1981). Vendar poročila ne moremo zreducirati zgolj na institucionalizacijo političnih zahtev po novi mednarodni informacijsko-komunikacijski ureditvi, bolj znani pod kratico NWICO (New World Information and Communication Order), saj gre v poročilu za spoj političnih zahtev držav v razvoju s specifičnimi komunikološkimi teorijami (npr. tezo o medijskem imperializmu) in normativnimi premisleki o vlogi družbenega komuniciranja v demokratičnih družbah. Po sprejetju na 21. generalni skupščini Unesca jeseni 1980 v Beogradu je bil dokument kritiziran tako z znanstvenega kot s političnega vidika, vendar njegove usode ni določila znanstvena kritika, temveč politični pritisk ZDA in Velike Britanije. Poročilo je bilo namreč del srditih bojov za redefinicijo hegemonične ekonomske in politične ureditve sveta, tako da njegove politične »usmrtilive« znotraj Unesca ne moremo brati zunaj tega konteksta – kot opozarja Sparks (2004, 1), je MacBridovo poročilo zgolj »delček mnogo večje slike, v kateri so levica in levičarske ideje utpele zgodovinski poraz«. Po drugi strani pa s povečevanjem časovne distance političnega poloma poročila narašča pomen njegove znanstvene dimenzije – artikulacije neposredne povezave med normativnimi demokratičnimi ideali, družbenim komuniciranjem in ekonomsko ureditvijo. Poročilo namreč za izhodišče razumevanja »problemov komuniciranja« postavi potrebo po zagotovitvi posameznikove pravice do komuniciranja kot temeljne človekove pravice. Natančneje, pravico do komuniciranja posameznika za potrebe aktivnega državljanstva postavi pred pravico do komuniciranja kot ekonomsko pravico specializiranih medijskih institucij.

Pričujoči prispevek naslavlja vprašanje relevantnosti teh zahtev v radikalno spreminjenih pogojih sodobnega komuniciranja skozi perspektivo ene od ključnih kritik, izhajajočih iz MacBridovega poročila – kritike strukturne dominacije trga novic, ki da rezultira v enosmernem toku novic in posledični informacijski odvisnosti držav v razvoju ter njihovi

negativni medijski reprezentaciji. Prispevek MacBridovo poročilo najprej umesti v širši kontekst prizadevanj za uravnoteženje komunikacijskih tokov, med katere spada tudi shema izmenjave novic tiskovnih agencij neuvrščenih držav, ki jo je koordinirala jugoslovanska tiskovna agencija Tanjug. V empiričnem delu, ki sledi kontekstualizaciji poročila, so predstavljeni rezultati analize vizualnega poročanja zunanjepolitičnih novic v treh jugoslovanskih časnikih, ki so bili prek Tanjuga vpeti v omenjene poskuse uravnoteženja mednarodnih komunikacijskih tokov. Ta pogled nazaj, ki s fokusom na analizo vizualne modalnosti mednarodnih novic prispeva tudi k zapolnitvi vrzeli v obstoječi literaturi, je izhodišče kritične refleksije o komunikacijskih problemih v sedanjosti.

MacBridovo poročilo in boj za dekolonizacijo informacij

MacBridovo poročilo kot eno od ključnih ovir na poti do uresničitve posameznikove pravice do komuniciranja izpostavlja vprašanje dostopnosti politično relevantnih informacij, saj naj bi na tržni logiki sloneča doktrina prostega toka (*free flow*) informacij *de facto* vodila v izrazito enosmeren tok (*one-way flow*) komuniciranja. Na ravni dostopnosti do informacij naj bi enosmernost toka vodila v informacijsko odvisnost držav v razvoju, na ravni vsebine pa na njihovo nezmožnost neodvisnega prikazovanja (lastne) družbene realnosti (MacBride idr. 1981, del III). Posledica tovrstne informacijske nesuverenosti naj bi bilo pretežno negativno poročanje o državah v razvoju tako v medijih razvitih kot razvijajočih se držav, hkrati pa naj bi slednjim omejevalo možnosti ustvarjanja in distribucije alternativnih novic, tj. novic, ki ne bi bile strukturirane po novičarskih vrednotah medijev razvitih držav, ampak bi bile bolj razvojno naravnane. To naj bi ogrožalo politično suverenost in kulturno samobitnost držav v razvoju, s tem pa spodkopavalo občutljive procese gradnje nacionalnih identitet novonastalih držav in zaviralo možnosti njihovega ekonomskega razvoja. Z namenom oblikovanja alternativne agende in omejevanja enosmernosti toka mednarodnih novic so tako, denimo, članice gibanja neuvrščenih že leta 1975 ustanovile mehanizem za izmenjavo agencijskih novic Non-Aligned News Agency Pool (NANAP), ki ga je koordinirala jugoslovanska tiskovna agencija Tanjug, temu pa so sledile tudi regionalne iniciative za distribucijo novic med državami globalnega Juga, kot sta denimo Caribbean News Agency (CANA), ustanovljena leta 1976, in Pan African News Agency (PANA), ustanovljena tri leta pozneje. Tovrstne iniciative za povečevanje profesionalnega sodelovanja med državami v razvoju so bile ena od oblik boja proti informacijski odvisnosti, ki so potekale vzporedno z artikulacijo zahtev za NWICO in mednarodnimi diplomatskimi prizadevanji za njegovo uresničitev znotraj multilateralnega institucionalnega okvira, ki sta ga ponujala OZN in še posebej Unesco (za sistematičen opis geneze teh idej glejte Osolnik 1981, 19–31).

MacBridovo poročilo predstavlja kulminacijo tega »boja za dekolonizacijo informacij« in nobeno presenečenje ni, da je bila kritika v veliki meri usmerjena prav v tisti segment posredovanja novic, v katerem je bil ostanek kolonialnega reda najvidnejši – v trg izmenjave mednarodnih novic, ki so ga na začetku osemdesetih let obvladovale t. i. »velike štiri« tiskovne agencije – Associated Press (AP), Agence France Press (AFP), Reuters in United Press International (UPI). Dominanten položaj »velikih štirih« na svetovnem trgu novic je bil namreč neposredna dediščina kartelnega dogovora med francoskim AFP, britanskim Reutersom, nemško agencijo Wolf in pozneje še ameriškim AP, ki je med letoma 1871 in 1934 določal mednarodno distribucijo novic (Boyd-Barrett 1980). Kot ugotavljajo avtorji MacBridovega poročila, je leta 1970 skoraj 80 odstotkov svetovnih novic prišlo »po žicah«, ki so vodile iz

(neo)kolonialnih metropol Londona, Pariza in New Yorka, ta delež pa se v naslednjem desetletju ni bistveno spremenil (Alleyne in Wagner 1993; Rampal 1995). Kolonialna dediščina trga mednarodnih novic je torej oligopolna struktura trga, ki že po definiciji otežuje vstop novih akterjev (agencij) na trg ali razvoj novih produktov (drugačnega tipa novic). Boyd-Barrett (2000) v analizi sodobnih trendov na trgu tiskovnih agencij strukturo tega trga ponazori z metaforo štirih obročev. V središču so velike tiskovne agencije (danes so tam ostale zgolj »velike tri«), drugi obroč pa predstavljajo velike nacionalne tiskovne agencije (denimo, španska EFE in nemška DPA). Tretji obroč tvorijo nacionalne agencije držav v razvoju (v času nastanka MacBridovega poročila simboli nacionalne suverenosti novonastalih držav, ki pa danes delujejo v zmanjšanem obsegu ali so na robu propada), četrtega pa alternativne tiskovne agencije, denimo, Inter Press Service (IPS), PANA ali NANAP, katerih poskusi vzpostavitve bolj regionalno uravnoteženih in alternativnih vrst novic v »avtorskih osemdesetih« so v »demokratskih devetdesetih« večinoma propadli, predvsem zaradi »manka njihove kredibilnosti v očeh dominantnih medijev razvitega Severa« (Boyd-Barrett 1998, 20).

Razprave o NWICO, predvsem kritike enosmernega toka, informacijske odvisnosti in negativnega poročanja o državah v razvoju, so sprožile vrsto raziskav – od večjih, denimo, raziskave International Association for Media and Communication Research in Unescove podprte »globalne« študije *World of the News* (Sreberny-Mohammadi 1984) ali študije tokov televizijskih novic (Nordenstreng in Varis 1974), do manjših komparativnih analiz in študij primerov (npr. Schramm idr. 1978; Becker idr. 1981; Skurnik 1981; Lange 1984; Okigbo 1985; Kirat in Weaver 1985), ki so potrdile, da je posredovanje mednarodnih novic v rokah majhnega števila korporacij razvitega Severa. Nasprotniki NWICO večinoma niso imeli težav s priznavanjem obstoja strukturne dominacije trga novic, so pa ostro nasprotovali sklepom o njenih škodljivih posledicah za države v razvoju. Z besedami enega tovrstnih apologetov je bilo poročanje tiskovnih agencij in medijev razvitih držav »točno, četudi je neuravnoteženo« (Stevenson 1984, 130, poudarki v izvirniku). Povedano drugače, prevlada negativnih novic (vojne, državni udari, naravne nesreče, kriminal) naj bi zgolj odsevala »temačnejšo« družbeno realnost razvijajočih se držav, institucionalni poskusi sprememb tega ravnotežja, denimo, NWICO, pa zgolj oblika omejevanja svobodnega tiska in legitimiranje državnega intervencionizma oziroma cenzure (npr. Wells 1987). Nasprotniki NWICO so boj za ohranitev strukturnih neenakosti okvirili kot boj med liberalnim in etatističnim medijskim sistemom, poskusi vzpostavitve tretjega modela, ki so ga aktivno zagovarjale neuvrščene države že od sredine sedemdesetih let (glejte npr. Osolnik 1981), pa so bili označeni kot kanali državne propagande ali kot nelojalna konkurenca tržnim medijem. Upor proti NWICO je bil tako namenjen predvsem preprečitvi krepitve državnih ali javnih medijev na račun zasebnega sektorja. Kritiki so ugotavljali, da tudi mediji držav v razvoju poročajo po podobnih (pristranskih) vzorcih kot mediji razvitega Severa (npr. Sobowale 1987). Študije medijskega poročanja so, denimo, pokazale močno prisotnost regionalnega fokusa tudi v medijih držav v razvoju, tj. manko novic neregionalnih držav v razvoju (Sreberny-Mohammadi 1984) ter odsotnost alternativnih vrst novic. Nekateri kritiki informacijske odvisnosti so izpostavljali aktivno vlogo lokalnih odbiralcev novic in novinarjev v reprodukciji interesov nacionalnih elit v medijih (npr. Skurnik 1981). »Izkrivljanje« novic naj torej ne bi bilo rezultat gledanja na globalni Jug iz perspektive razvitega Severa, temveč posledica »lokalnih« izbir iz nabora ponujenih novic, izbora, ki naj bi ga vodil interes nacionalnih elit držav v razvoju (Okigbo 1985; Stevenson 1984).

Tanjug, jugoslovanski mediji in alternativni tok

Eden vidnejših poskusov preusmeritve globalnih tokov novic je bilo oblikovanje poola tiskovnih agencij neuvrščenih držav, ki je bil primarno namenjen izmenjavi novic med neuvrščenimi državami, hkrati pa je te informacije posredoval tudi tiskovnim agencijam in medijem razvitih držav. NANAP je deloval pod okriljem jugoslovanske tiskovne agencije Tanjug, ki je poleg agencije IPS veljala za vodilnega ponudnika t. i. alternativnih novic. Leta 1981 je pool združeval 87 nacionalnih agencij neuvrščenih držav in oddajal do 40.000 besed na dan v štirih jezikih (Budimir 1983; Crain 2011). Nanapov največji¹ in najprestižnejši akter je bil Tanjug. Jugoslovanska agencija je namreč veljala za najkredibilnejši glas neuvrščenih držav in je bila nemalokrat prva, ki je poročala o prelomnih svetovnih dogodkih, kot sta, denimo, spodletela invazija v Prašičjem zalivu 1961 ali puč v Čilu leta 1973, kar je dalo »agenciji mednarodno prisotnost, ki je presegala njeno velikost, in sloves, ki ji je prinašal mednarodno spoštovanje« (Vukasovich in Boyd-Barrett 2012, 701). Tanjug se je s svojim poročanjem in z delovanjem v okviru poola zavzemal ne zgolj za uravnoteženje informacijskih tokov, temveč tudi za promocijo alternativnih novic, ki so bile tematsko zavezane boju za dekolonizacijo in afirmacijo nacionalnih politik članic gibanja neuvrščenih, vsebinsko pa so bolj kot konflikte poudarjale sodelovanje, pokrivalo javno dogajanje in institucionalne akterje, imele nizko stopnjo personalizacije ter zagovarjale možnost miroljubnega sobivanja in kooperacije v svetu (Splichal in Ferligoj 1977, 16, 47, 48).

Vpliv Tanjugovega alternativnega poročanja in prispevka NANAP k redefiniciji kriterijev za izbor novic iz držav v razvoju je težko oceniti. Četudi je, denimo, NANAP kot ekonomski model izmenjave novic dobro funkcioniral vse do razpada Jugoslavije, ni podatkov o tem, da so bile poolove novice vidno prisotne v medijih razvitih držav (Vukasovich in Boyd-Barrett 2012, 699). Njihovo »uporabno vrednost« pa ni zmanjševala zgolj vprašljiva kredibilnost v očeh medijev razvitega Severa. Drugačnost Tanjugovih novic je pomenila, da so znatno odstopale od uveljavljenih kriterijev za izbor novic tujih medijev, kar je po oceni Splichala in Ferligojeve (1977, 16) pomenilo, da jih tiskovne agencije in mediji razvitih držav niso uporabljali redno, ampak prej izjemoma.

»Uporabna« vrednost Tanjugovih (in Nanapovih) novic je bila nedvomno višja v domačem prostoru, vendar Tanjugov dominantni položaj na jugoslovanskem trgu nika- kor ni pomenil monopola nad dostopom do informacij. Kar zadeva mednarodne novice, so imeli jugoslovanski mediji tudi neposreden dostop do tujih agencijskih novic ter lastne mreže dopisnikov iz tujine. Njihovemu poročanju so, kot ugotavljata Splichal in Ferligojeva (1977) ob primeru *Dela*, praviloma dajali prednost pred Tanjugovimi novicami, izbor mednarodnih novic pa prikrojili skladno s svojimi uredniškimi kriteriji, ki so odstopali od Tanjugovega uredniškega pristopa. Tako kljub tesni vpetosti Jugoslavije v politiko neuvrščenih ter podpori političnega vrha Tanjugu in njegovi koordinaciji NANAP v primeru jugoslovanskih medijev ne moremo govoriti o nekakšni obratni informacijski odvisnosti. Prav tako ne moremo govoriti o nekakšni skupni nacionalni medijski agendi. Jugoslovanski medijski sistem je bil namreč decentraliziran, kar je ustrezalo zmerni stopnji administrativne avtonomije posamičnih republik in jezikovni neenotnosti federacije. Država ni imela skupnih radijskih ali TV-novic (z izjemo leta 1990 ustanovljenega Yutela), temveč avtonomne republiške RTV-hiše, tiskane novice pa je državljonom posredovalo več kot dvajset lokalnih časnikov. Decentraliziranost sistema se je glede vsebine novic sicer bolj kazala pri pokrivanju domače kot zunanje politike, vendar je bilo tudi poročanje o mednarodnih novicah do določene

mere strukturirano skozi republiško prizmo. Zato pričujoča študija mednarodnih novic v državi, ki se je aktivno zavezala boju za uravnoteženje toka mednarodnih novic in ki ga je desetletje in pol tudi aktivno koordinirala, temelji na treh jugoslovanskih časnikih – *Delu* (Slovenija), *Vjesniku* (Hrvaška) in *Politiki* (Srbija). Gre namreč za tri medije, ki so pomembno oblikovali javno mnenje v treh politično najpomembnejših republikah federacije.

Prispevek je nadaljevanje predhodne študije (Tomanič Trivundža 2006), ki je analizirala geografijo in vsebinsko tipologijo mednarodnih novic v *Delu* leta 1980, torej leta, ko je bilo MacBridovo poročilo sprejeto. Primerjalna analiza poročanja treh jugoslovanskih dnevnikov pa je postavljena v leto 1988, ko je ideja nove mednarodne informacijsko-komunikacijske ureditve že doživela svoj politični brodolom, MacBridovo poročilo pa znotraj Unesca postalo tabu. Hkrati je izbrano obdobje čas, ko je v Jugoslaviji notranja politika dobila dokončni primat nad zunanjo politiko, ko je razplamtevaajoči se etnični nacionalizem vedno bolj izpodrival fokus na preseganju blokovske delitve in mednarodnem sodelovanju v okviru gibanja neuvrčenih držav, kar bi lahko vplivalo tudi na »republiško« pokrivanje zunanje-političnih novic. Analiza se loteva vprašanja konstrukcije medijske podobe (neuvrčenega) drugega kot bližnjega v obdobju konstrukcije podobe (jugoslovanskega) bližnjega kot drugega. Fokus analize bo dobesedno »podoba drugega«, saj bo poleg osnovnega mapiranja geografije zunanje-političnih novic v treh časnikih v analizi poudarek prav na fotografijah zunanje-političnih dogodkov in njihovih akterjev. Slednje se je namreč v predhodni študiji (prav tam) pokazalo za področje, na katerem je opazna negativna reprezentacija držav v razvoju, ki je v besedilnem delu novic ni bilo zaslediti. Povedano drugače, četudi je *Delo* leta 1980 ponujalo bralcem uravnoteženo strukturo novic (približno enako število novic iz razvitih in razvijajočih se držav) in negativne novice o konfliktih in naravnih nesrečah dopolnjevala z rutinskimi političnimi in razvojnimi novicami ter komentarji, so objavljene fotografije praviloma prikazovale podobe vojnega ali naravnega razdejavanja, posamezniki ali skupine iz držav v razvoju pa so bili v primerjavi s predstavniki razvitih držav prikazani kot pasivni ali zgolj kot del vizualnega ozadja dogajanja.

Fokus na »podobi« drugega izhaja iz potrebe po pripoznanju multimodalnosti novic. Odsotnost vključevanja vizualne dimenzije je problematična z vsaj dveh vidikov. Najprej je (bila) objava fotografije ob novici pomemben označevalec njene pomembnosti, ki poleg usmerjanja pozornosti deluje tudi kot praksa podeljevanja legitimnosti – ali akterjem, ki so prikazani, ali pa pogledu, ki ga predstavlja. Vizualna reprezentacija novic ima pomembno vlogo pri procesiranju informacij, njihovega vrednotenja ter spominjanja oziroma priklica (glejte, denimo, Pfau idr. 2007). Poleg tega je za novinarsko fotografijo značilna moč, da v podobi simbolno zgosti interpretacijo pomena dogodka, nemalokrat skozi eksplicitno simbolne ali stereotipne fotografije; objavljene fotografije so, denimo, lahko veliko bolj stereotipne kot besedilo, ki je podvrženo strožjemu uredniškemu nadzoru (Tomanič Trivundža 2004). Drugi razlog za fokus na vizualnem pa je, da je bilo znotraj okvira razprav o NWICO vprašanje strukturne dominacije posredovanja novičarskih »podob« povsem spregledano – nobena od študij, uporabljenih v prej omenjenem pregledu literature, se ni eksplicitno ukvarjala z vizualno modalnostjo novic. Medtem ko slednje deloma izhaja iz razmeroma neprominentne rabe novinarskih fotografij v takratnem novinarskem sporočanju in vplivnosti nekega drugega vizualnega medija za posredovanje novic – televizije, pa je odsotnost obravnave novinarske fotografije toliko pomenljivejša, ker je bila distribucija novičarskih fotografij še bistveno bolj monopolizirana na strani velikih tiskovnih agencij razvitega Severa kot distribucija besedilnih novic. Ker ne razprave o NWICO ne iz njih izhajajoče znanstvene študije enosmernega toka informacij in informacijske odvisnosti te modalnosti novinarske-

ga sporočanja niso eksplicitno naslovile, je pričujoča študija drobna zapolnitev vrzeli v raziskavah o geografiji, vsebini in simboliki mednarodnih novic.

Prisotni ali odsotni drugi?

Analiza poročanja *Dela*, *Vjesnika* in *Politike* je obsegala (1) kvantitativno geografsko mapiranje novic in (2) kvalitativno analizo objavljenih fotografij za primerjavo reprezentacije dogodkov in akterjev iz držav v razvoju. Geografsko mapiranje novic je bilo izdelano z aplikacijo rudimentarne analize besedil (Krippendorff 2004), kjer so bile kodirane štiri nominalne kategorije: lokacija novice v časopisu, velikost novice, primarna geografska lokacija dogodka, vsebina novice ter prisotnost fotografij, kvalitativna vizualna analiza pa je bila izvedena z aplikacijo socialnosemiotske analize (Kress in van Leeuwen 2006), ki poleg analize vsebine podob upošteva tudi osnovne fotografske izrazne elemente, kot so kompozicija, pripisani pomeni vertikalnega in horizontalnega kota, velikosti kadrov ter vektorjev gibanja.² Vzorec analize sta za vsak posamezni časnik predstavljala dva sestavljena tedna, v katerem je vsak dan v tednu izhajal iz enega meseca leta 1988, pri čemer je bila upoštevana tudi izmenjava tednov. Izbor dni je bil enak za vse tri časnike. V kvantitativno analizo so bile vključene vse besedilne in fotografske zunanjepolitične novice na naslovnica, zadnjih straneh in straneh, namenjenih zunanji politiki. Novice o bilateralnih odnosih Jugoslavije s tujimi državami, denimo, obiskih diplomatskih predstavnikov v tujini, niso bile vključene v analizo, prav tako so bile iz nje izključene karikature. Skupaj je bilo kodiranih 768 novic iz vseh treh časnikov, od tega 136 fotografij. Raziskovalni vprašanji sta: (RV 1) Kakšna je geografska distribucija novic v treh časnikih?; (RV 2) Ali gre pri vizualni reprezentaciji dogodkov in akterjev iz držav v razvoju za negativne novice? Slednje so bile operacionalizirane kot podobe nasilja ali njegovih posledic, prisotnost agentov, ki nasilje lahko izvršijo, podobe naravnih nesreč ter množičnih bolezni in kriminala.

V analiziranem obdobju je obseg treh časnikov primerljiv, se pa časniki razlikujejo po številu objavljenih mednarodnih novic in slogu njihovega podajanja. *Delo* in *Vjesnik* namreč daljše novinarske prispevke o mednarodnih dogodkih redno dopolnjujeta z objavami večjega števila kratkih novic in nekajstavčnih teleprinterskih novičk, medtem ko so mednarodne novice v *Politiki* praviloma daljši novinarski prispevki in novice. Ob primerljivi količini strani, namenjeni mednarodnim novicam, je tako v vzorcu *Politike* »zgolj« 157 novic, medtem ko jih je *Delo* v analiziranem obdobju objavilo 274, *Vjesnik* pa kar 337. Čeprav je v analiziranem obdobju Tanjug dominanten vir informacij vseh treh časnikov, nobeden od njih ni v celoti odvisen od Tanjuga za dotok mednarodnih novic, temveč jih pridobivajo tudi neposredno od tujih agencij ter z lastno mrežo dopisnikov v tujini. Natančnejša analiza virov, še posebej glede izvora fotografij, ni mogoča zaradi ohlapnih standardov navajanja virov ob slikovnem materialu, najpogosteje pa sta navedena Reuters in UPI.

Geografska distribucija novic (RV 1) kaže pomembna odstopanja med tremi časniki, kar nakazuje njihovo uredniško neodvisnost in s tem pomembnost lokalnih odbirateljskih praks in etnično pogojenost zamišljenih geografij. Ne glede na to, da je bil Tanjug (tudi v vlogi koordinatorskega NANAP) glavni vir informacij vsem trem časnikom, in ne glede na centraliziranost jugoslovanske zunanje politike, sploh glede tega, kar je zadevalo njeno zavezanost promociji ciljev gibanja neuvrščenih, prihaja pri poročanju novic iz držav v razvoju do večjega odstopanja. Kot je razvidno iz tabele 1, je največje odstopanje med časniki pri poročanju o dogodkih iz podsaharske Afrike, ki je primerljiva med *Delom* (7,6 %) in *Vjesni-*

kom (8,3 %), medtem ko je pokritost v *Politiki* le marginalna (2,5 %). Nasprotno pa *Politika* objavlja znatno večji delež novic iz Sovjetske zveze in s Kitajskega kot *Vjesnik* ali *Delo*. Vsi trije časniki objavljajo primerljiv delež novic z razvitega Severa (okoli tretjine), ki pa pri nobenem od časnikov ne presega deleža novic iz držav v razvoju (glejte tabelo 1), kar nakazuje možnost uredniškega uravnovešanja toka novic. Glede kriterijev izbora novic se nakazuje primat negativnosti in večjih protokolarnih dogodkov institucionalne politike, ki pa so, če izvajamo dominantne konflikte (spopade v Libanonu in Palestini, ter iraško-iransko in afganistansko vojno), relativno uravnovešeno porazdeljeni med Severom in Jugom, prav tako novice o kriminalu, političnih škandalih in terorizmu. Leto 1988 se na straneh analiziranih časnikov kaže kot leto globalne politične nestabilnosti in poskusov končanja več let trajajočih lokalnih konfliktov v Latinski Ameriki, Afriki in Aziji.

TABELA 1

Geografska distribucija mednarodnih novic v *Delu*, *Vjesniku* in *Politiki*

Primarna lokacija mednarodnih novic	Delo		Vjesnik		Politika	
	število novic	delež novic	število novic	delež novic	število novic	delež novic
Zahodna Evropa	75	27,37	79	23,44	48	30,57
Vzhodna Evropa	19	6,93	20	5,93	12	7,64
ZDA	13	4,74	30	8,90	6	3,82
Latinska Amerika	17	6,20	36	10,68	7	4,46
Sovjetska zveza	12	4,38	21	6,23	16	10,19
Kitajska	10	3,65	13	3,86	9	5,73
Indija in Azija v razvoju	33	12,04	43	12,76	17	10,83
Azija, razvite države	4	1,46	13	3,86	4	2,55
Bližnji vzhod in Severna Afrika	46	16,79	48	14,24	30	19,11
Podsaharska Afrika	21	7,66	28	8,31	4	2,55
Mednarodne organizacije	24	8,76	6	1,78	4	2,55
Skupaj	274		337		157	

Kar zadeva vizualno poročanje, je med časniki opazna razlika glede uporabe fotografij in drugega vizualnega gradiva. Od treh je *Vjesnik* tisti, ki najbolj izkorišča vizualni potencial medija. Na naslovnica rutinsko objavlja večje fotografije pomembnejših domačih in tujih dnevnih dogodkov, pri čemer so fotografije praviloma dinamične, prikazujejo dogajanje, ki se odvija pred kamero, in so velikokrat posnete z bližjimi kadri in iz pozicije »vključenega« gledalca. V primerjavi z *Vjesnikom* so fotografije v *Delu* in še posebej v *Politiki* zelo statične, posnete v srednjih ali daljnih kadrih ter bolj kot dogajanje prikazujejo posledico dogajanja ali lokacijo dogajanja, kar bralca praviloma postavlja v vlogo nevtralnega opazovalca dogodkov.³ *Vjesnik* bolj izkorišča fotografijo tudi na straneh, namenjenih zunanje-političnim novicam, kjer v samostojni rubriki objavlja fotografske novičke, od 3 do 6 manjših fotografij s podnapisi, medtem ko *Delo* tam praviloma objavlja karikature (iz tujega tiska), fotografije pa, podobno kot *Politika*, uporablja sporadično. Pogosto gre za zgolj enostolpčne portrete političnih akterjev, ki so zaradi majhne velikosti namenjeni zgolj njihovi identifikaciji.

TABELA 2Geografska distribucija vizualnih novic v *Delu*, *Vjesniku* in *Politiki*

Primarna lokacija fotografskih novic	Delo	Vjesnik	Politika
	število fotografij	število fotografij	število fotografij
Zahodna Evropa	3	17	9
Vzhodna Evropa	4	1	2
ZDA	4	11	1
Latinska Amerika	1	5	1
Sovjetska zveza	1	7	4
Kitajska	0	1	3
Indija in Azija v razvoju	4	6	5
Azija, razvite države	1	8	0
Bližnji vzhod in Severna Afrika	2	11	8
Podsaharska Afrika	0	4	0
Mednarodne organizacije	11	0	1
Skupaj	31	71	34

Z vsebinskega vidika je vizualna reprezentacija dogodkov in akterjev iz držav v razvoju (RV 2) v primerjavi z relativno uravnoteženo besedilno pokritostjo presenetljivo odsotna. Tako v analiziranem vzorcu ne *Delo* ne *Politika* nista objavila nobene fotografije dogodkov iz podsaharske Afrike in vsak le po eno fotografijo o političnih akterjih iz Latinske Amerike. Večina objavljenih fotografij v *Delu* spada v kategorijo negativnih novic – o vojnih žrtvah, oboroženih vojaki pred templjem, policijskem nasilju nad demonstranti. Vizualno pokrivanje dogodkov in akterjev držav v razvoju v *Politiki* je bolj uravnoteženo, k čemur deloma prispeva tudi časnikova konzervativna raba medija – uporabe fotografij bolj za identifikacijo političnih akterjev kot upovedovanje dogodkov. A »podobe« razvijajočega se sveta niso vezane zgolj na negativne novice, čeprav te številčno prevladujejo – poleg mudžahidskih borcev in žalovanja Palestincev, slabih delovnih pogojev v neki indijski tovarni in policijskega nasilja nad demonstranti vidimo tudi vsakdanje podobe življenja, kot so delavke v tovarni ali par na kolesu, slavje pakistanskih volivcev in nasmejani politični voditelji. Podobno »podobo« razvijajočega se sveta zasledimo tudi na straneh *Vjesnika*, kjer so negativne podobe ustreljenega palestinskega petletnika, policijskega razganjanja demonstrantov ter oboroženih sovjetskih in panamskih vojakov, zoperstavljenih vsakdanjim prizorom na ulicah in trgih Port-au-Prince, Lukase, Kaira in Jeruzalema. Pri tem gre nemalokrat tudi za zoperstavitev različnih novinarskih zvrsti – omenjene fotografije se namreč ne uporabljajo za upovedovanje dogodkov, temveč ob gospodarskih in političnih analizah ter kot reportažni utrinki. Odgovor na drugo raziskovalno vprašanje torej ni povsem enoznačen. V vseh treh časnikih namreč velik del fotografij predstavljajo majhni identifikacijski portreti političnih akterjev, ki se slogovno ne razlikujejo med predstavniki severnih in južnih političnih ali vojaških elit, kot je to značilno za sodobne medijske reprezentacije (glejte npr. Tomanić Trivundža 2006). Med fotografijami, ki upovedujejo dogodke, prevladujejo negativne novice oziroma negativno upodobljene novice, vendar negativnost ni edini kriterij objave podob. Podobno kot pri besedilnih novicah se tudi pri fotografijah kaže potencial uredniškega ust-

varjanja uravnotežene, pozitivne podobe drugega kljub strukturni dominaciji ponudnikov razpoložljivih informacij (fotografij).

Pogled nazaj za pot naprej

V pričujočem besedilu je vzvratno ogledalo naravnano na vprašanje kritike enosmernega toka informacij ter posledično informacijsko odvisnost in negativno medijsko reprezentacijo razvijajočih se držav na primeru mednarodnih novic v treh jugoslovanskih časnikih, ki nakazuje, da je vprašanje reprezentacije »drugega« v zunanjepolitičnih novicah kljub strukturnim omejitvam bolj kot z informacijsko odvisnostjo pogojeno z uredniško neodvisnostjo. Ključno vprašanje pa ostaja, v kolikšni meri je mogoče tak zaključek v luči kontinuirane relevance MacBridovega poročila brati optimistično.

V luči geopolitičnih, gospodarskih, tehnoloških in komunikacijskih sprememb, ki smo jim bili priče od objave poročila, se morda zdi njegova retorika, ki agitira za oblikovanje nove mednarodne informacijsko-komunikacijske ureditve kot predpogoja za suveren, demokratičen in ekonomsko pravičnejši razvoj nacionalnih držav ter zaščito njihovih kultur, preživeta. V potrditev tega, da je bil nek drugačen NWICO dosežen z drugimi sredstvi, zagovorniki globalizacije in optimistični interpreti moči »novih« medijev in komunikacijskih tehnologij radi postrežejo s paleto empiričnih opažanj in podatkov o večsmernosti tokov medijskih vsebin (npr. televizijskih nadaljevanj ali filmov), diverzifikacij medijske krajine (vzponu nezahodnih globalnih medijev, med katerimi izstopa, denimo, Al Jazeera), o večji dostopnosti komunikacijske tehnologije (npr. nizkih stroških sodobne avdio-vizualne opreme ali razširjenosti interneta), ter političnemu opolnomočenju z uporabo mobilnih tehnologij in družbenih omrežij. Prav slednje je, ob pogosti referenci na politični aktivizem v pogojih politične represije in cenzure (denimo, Iran 2009 ali Egipt 2012), videno kot vzpostavitev mehanizmov za realizacijo posameznikove pravice do komuniciranja, pravice do iskanja oziroma sprejemanja in objavljanja informacij. A tovrstne interpretacije so po mojem mnenju pretirano poenostavljene. Težko je namreč sprejeti argument o vzpostavitvi pogojev osebne pravice do komuniciranja, če je posameznikovo javno izražanje mnenja večinoma zreducirano na kakofonijo osebnih, nepolitičnih, življenjskoslogovnih informacij in potrošniških izbir, fotografij in »lajkov« znotraj ekonomsko strogo nadzorovanega okolja »zastojnih« družbenih omrežij, ki ga dodatno (in izdatno) politično nadzirajo obveščevalne službe razvitega Zahoda oziroma Severa. Aktivno, razsvetljeno državljanstvo, ki ga omenja MacBridovo poročilo, je podobno kot pri Kantu (1797/2005) utemeljeno na suverenosti posameznika, zahteva po »biti svoj gospodar« pa v pogojih množično nadzorovanega komuniciranja, ko lahko humorni tvit v nekaj minutah sproži intervencijo posebnih enot policije ali ko objavljena zasebna fotografija privede do odpovedi delovnega razmerja ali celo medijskega linča, ostaja težko dostopen ideal.

Res je, da so s konvergenco komunikacijskih tehnologij in kanalov nastale prej neslutene možnosti samomedijacije ter nove oblike ustvarjanja in posredovanja informacij kot razne oblike državljskega novinarstva. A četudi spletna samomedijacija ponuja možnost relativno neodvisne konstrukcije (samo)podobe političnih akterjev, kot so družbena gibanja ali celo samooklicane države (npr. IS), ostaja cirkulacija tako ustvarjenih informacij omejena na določene motivirane skupine spletnih uporabnikov, njihova preverljivost in kredibilnost pa vprašanje zaupanja. Če so nas nedavne spletne vstaje kaj naučile, je to zagotovo, da zunaj kratko trajajočih obdobij začasne »demokratizacije« komuniciranja samomedijirane in-

formacije ne dosežejo dominantne javne sfere brez posredniške in legitimacijske pomoči tradicionalnih medijskih akterjev, kot so tiskovne agencije in transnacionalne medijske korporacije. Na tej ravni pa smo bili od sprejetja poročila priče zmanjšanju števila nacionalnih in globalnih posrednikov novic zaradi globalizacijskih pritiskov (Boyd-Barrett 2000). Liberalizacija in deregulacija medijskih trgov sta zreducirali in konsolidirali število medijskih institucij (glejte npr. McChesney 2004), komercializacija medijskih vsebin pa je, skupaj s postopnim prenosom politične moči na transnacionalne organizacije in neizvoljene mednarodne institucije, prispevala k povečanju demokratičnega deficita. V treh desetletjih in pol od objave MacBridovega poročila je medijski trg postal neprimerljivo bolj globalen, bolj oligopoliziran, transnacionalne medijske korporacije pa, če si sposodim evfemizem finančnih trgov, skoraj prevelike, da bi smele propasti. V opisanih pogojih relevantnost poročila za današnjo dobo ne bi smela biti vprašljiva. Še posebej relevantna je prav izhodiščna teza poročila, ki možnost vzpostavitve pravičnejšega svetovnega ekonomskega reda povezuje, ali bolje rečeno pogojuje, z vzpostavitvijo nove mednarodne komunikacijske ureditve. V času, ko je torej vsaka vidnejša zahteva po uporabi globalnemu neoliberalnemu ekonomskemu radikalno medijsko kaznovana (denimo, panevropski medijski linč grške Sirize, diskvalifikacija zahtev »nove levice« kot nerealnih in utopičnih itd.), zahteva po odpravi strukturne neenakosti množičnega komuniciranja z namenom aktivacije kritične državljanske participacije ne bi mogla biti aktualnejša. A prav zaradi tega je enako aktualna tudi potreba po nadaljnji kritični refleksiji o teoretski in politični dimenziji MacBridovega poročila.

IZJAVA O KONFLIKTU INTERESOV

Avtor ne poroča o potencialnem konfliktu interesov.

OPOMBE

1. Tanjug je, denimo, leta 1968 po količini posredovanih informacij veljal za osmo največjo tiskovno agencijo na svetu.
2. Zaradi rudimentarnosti kategorij je kodiranje izvedel avtor sam, test samozanesljivosti pa je bil izveden ob naključno izbranih 50 novicah za vsak časnik, torej skupno za 19 odstotkov celotnega gradiva. Vrednost indeksa Scottov pi je pri vseh štirih kategorijah presegala vrednost 0,94.
3. Zanimivo je, da se v *Politiki* tovrstna formalistična raba fotografij spremeni v zadnjem delu leta 1988 pri poročanju o notranji politiki, kjer vzpon srbskega političnega nacionalizma spremlja tudi sprememba rabe vizualnega sporočanja. Število objavljenih notranjepolitičnih fotografij se poveča, po motiviki so fotografije dinamičnejše, prihaja pa tudi do poudarjene personalizacije vodstva (Slobodana Miloševića). Vendar je sprememba opazna le pri notranjepolitičnih novicah, medtem ko zunanjepolitične ostanejo zavezane statično-formalistični estetiki. Hkrati je zanimivo, da istočasno s spremembo vizualnega poročanja v *Politiki* notranjepolitično vrenje v Srbiji na straneh *Dela* in *Vjesnika* sploh ni fotografsko predstavljeno.

LITERATURA

- Alleyene, Mark D., in Janet Wagner. 1993. "Stability and Change at the 'Big Five' News Agencies." *Journalism Quarterly* 70 (1): 40–50.
- Becker, Lee B., Paul S. Underwood in Dafna Lemish. 1981. "Western Wire Service and News of the USA in the Yugoslav Press." *Gazette* 28: 105–115.

- Boyd-Barrett, Oliver. 2000. "National and International News Agencies: Issues of Crisis and Realignment." *Gazette* 62 (1): 5–18.
- Boyd-Barrett, Oliver. 1998. "'Global' News Agencies." V: *The Globalization of News*, uredila Oliver Boyd-Barrett in Terhi Rantanen, 19–34. Thousand Oaks: Sage.
- Boyd-Barrett, Oliver. 1980. *The International News Agencies*. Beverly Hills: Sage.
- Budimir, Velimir. 1983. *Tanjug. Četiri decenije*. Beograd: Tanjug.
- Crain, Matthew. 2011. "Non-Aligned News Agencies Pool." V: *Encyclopedia of Social Movement Media*, uredil John D. H. Downing, 367–369. Thousand Oaks: Sage.
- Kant, Immanuel. 1797/2005. *Utemeljitev metafizike nravi*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Kirat, Mohamed, in David Weaver. 1985. "Foreign News Coverage in Three Wire Services: A Study of AP, UPI and the Nonaligned News Agencies Pool." *Gazette* 35: 31–46.
- Kress, Gunther, in Theo van Leeuwen. 2006. *Reading Images. The Grammar of Visual Design*. London: Routledge.
- Krippendorff, Klaus. 2004. *Content Analysis*. Thousand Oaks: Sage.
- Lange, James C. 1984. "National Development and News Values: The Press in the Third World and the West." *Gazette* 33: 69–86.
- MacBride, Sean, idr. 1980/1981. *Manny Voices, One World*. Pariz: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000400/040066eb.pdf>.
- McChesney, Robert. 2004. *The Problem of the Media. U.S. Communication Politics in the Twenty-First Century*. New York: Monthly Review Press.
- Nordenstreng, Kaarle, in Tapio Varis. 1974. *Television Traffic: A One-Way Street?* Pariz: UNESCO.
- Okigbo, Charles C. 1985. "News Flow Imbalance: Quantification of Nigerian Press Content." *Gazette* 36: 95–107.
- Osolnik, Bogdan. 1981. *Nova mednarodna informacijsko-komunikacijska ureditev*. Ljubljana: Založba Komunist.
- Osolnik, Bogdan. 2005. "The Macbride Report – 25 Years Later: An Introduction." *Javnost--The Public* 12 (3): 5–12.
- Pfau, Michael, idr. 2007. "The Effects of Print News Photographs of Casualties of War." *Journalism and Mass Communication Quarterly* 83 (1): 150–169.
- Rampal, Kuldip R. 1995. "The Collection and Flow of World News." V: *Global Journalism*, uredil John Merrill, 35–52. New York: Longman.
- Robinson, Gertrude J. 1977. *Tito's Maverick Media: The Politics of Mass Communication in Yugoslavia*. Urbana: University of Illinois Press.
- Schramm, Wilbur, idr. 1978. *International News Wires and Third World News in Asia: A Preliminary Report*. Hong Kong: The Centre for Communication Studies.
- Skurnik, W. A. E. 1981. "Foreign News Coverage in Six African Newspapers: The Potency of National Interest." *Gazette* 28: 117–130.
- Sobowale, Idowu. 1987. "The Image of the World through the Eyes of Five Nigerian Newspapers." *African Media Review* 2 (1): 52–65.
- Sparks, Colin. 2004. *The Bourbons of International Communication?* Referat na EURICOM Colloquium "The MacBride Report – 25 Years Later", Fiesa, Slovenija, september.
- Splichal, Slavko, in Anuška Ferligoj. 1977. *Construction of Reality in Mass Communication: The Case of Tanjug News Agency*. Ljubljana: RSS.
- Sreberny-Mohammadi, Annabelle. 1984. "The 'World of the News' Study." *Journal of Communication* 34 (1): 118–129.
- Stevenson, Robert L. 1984. "Pseudo Debate." *Journal of Communication* 34 (1): 129–133.
- Tomanič Trivundža, Ilija. 2004. "Orientalism as News: Pictorial Representations of the US Attack

on Iraq in *Delo*." *Journalism* 5 (4): 480–499.

Tomanić Trivundža, Ilija. 2006. "Many Voices, One Picture: Photographic Coverage of Foreign News in Slovenian Daily Press (1980, 2004)." *Javnost—ThePublic* 13 (2): 21–40.

Vukasovich, Christian, in Oliver Boyd-Barrett. 2012. "Whatever Happened to Tanjug? Re-loading Memory for an Understanding of the Global News System." *International Communication Gazette* 74 (8): 693–710.

Wells, Clare. 1987. *The UN, UNESCO and the Politics of Knowledge*. London: Macmillan.

Ilija Tomanić Trivundža je docent na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani.
E-naslov: ilija.tomanic@fdv.uni-lj.si